

Bojana Modrijačič Reščič, Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

UTRINKI PRETEKLOSTI

- ▷ Prispevek govori o tem, kako lahko določene učne vsebine iz Kataloga znanj pri pouku slovenščine spodbudijo dijake, da snov medpredmetno povezujejo, o njej razmišljajo in izpostavijo konkreten primer. To vpliva tudi na njihovega profesorja/profesorico, da nadgrajuje začeto delo, ga tudi obogati z novimi primeri, predvsem pa mladim prenese spoznanje, da ima vsaka slovenska pokrajina nekaj avtohtonega, kar je vredno ohraniti tudi za poznejše rodove.

Drobci preteklosti v šoli in življenju

O preteklosti govorimo radi ali neradi. Zasleduje nas vsepovsod in vpliva na nas: pri pouku, v družini, v zgodovinskih knjigah. Marsikdo hodi po poteh svojih prednikov, zapiše njihove poti in dogodke, da to ne bi zatonilo v pozabo. Kot profesorica slovenščine ne Elektrotehniški in računalniški šoli Šolskega centra v Novi Gorici pri pouku spodbujam svoje dijake, naj zapisujejo vse, kar se je zanimivega zgodilo z njihovimi predniki. Sami kmalu ugotovijo, da je to zelo pozitivno, saj bodo tako spoznali tudi svoje korenine. Priznajo pa, da se brez spodbude učitelja sami s tem ne bi spopadli, ker se jim kot mladostnikom to zdi nesmiselno. Ob obravnavanih književnih odlomkih in vsebinah jezikovnega pouka iz Kataloga znanj tematiko povežemo s predstavitvijo in z razmišljanjem ob konkretnih primerih posameznikov in njihovega življenja. Ne samo dijaki, tudi sama poiščem informatorje, s katerimi se pogovarjam, skupaj z dijaki pa utrjujemo učno snov ob konkretnih primerih. Pri pouku književnosti smo izpostavili aleksandrinke iz Vipavske doline, pri jezikovnem delu pa smo ob obravnavi narečij zašli na Zgornje Posočje. Oba dela Primorske, ki sta drug od drugega oddaljena, med seboj različna, hkrati poudarjata tiste drobce preteklosti, ki so svojevrstni za pokrajino.

Preteklost, povezana s sedanjostjo

Značilno za nas Primorce je, da nas zaznamujejo aleksandrinke, ženske, ki so si kruh kot dojlje, varuške in sobarice ter spremljevalke gospa služile v daljnem Egiptu in Aleksandriji. Veliko je bilo usod, ki so se tragično ali srečno končale. Nekateri potomci teh žena radi pripovedujejo, kako so živele njihove prednice. O njih so poslušali svoje stare starše oz. svoje none in nonote, kot jim rečejo po primorsko. Zanimivo je, da je v šolskem letu 2012/13 dijaka 3.



letnika Elektrotehniške in računalniške šole, smer Tehnik računalništva, k pripovedovanju in zapisu o svoji pranonni aleksandrinki spodbudila obravnava Tavčarjevega romana Visoška kronika, in sicer tisti del, ki govori o železni blagajni, polni zlatnikov, ki jo je visoški gospodar Polikarp ljubosumno skrival v kleti, kamor ni smel nihče. Med menoj kot profesorico slovenščine in dijakom se je razvil dialog, ko smo interpretirali zgodovinski roman, želela pa sem, da dijaki označijo tudi naslovne junake.

Profesorica: Kako bi označili visoškega gospodarja Polikarpa?

Dijak: Jaz vem. Bil je surov človek, za člane svoje družine ni premogel lepih besed. Obilno je preklinjal v tujih jezikih, iz 30-letne vojne med katoličani in protestanti pa mu je ostala železna blagajna, polna zlatnikov. Ob tem sem se spomnil, da imamo tudi doma skrinjo oz. baul, kot ji pravijo še danes, ki jo je moja pranova prinesla iz Aleksandrije. Še danes je v naši hiši; kupila pa jo je kupila z denarjem, ki ga je zaslužila v tujini. V njej imamo spravljene rjuhe, deke, take stvari, saj veste.

Profesorica: Tavčarjev roman v obliki kronike je izšel na začetku 20. stoletja.

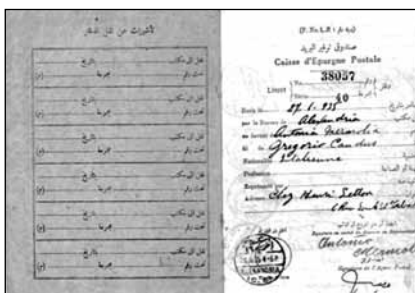
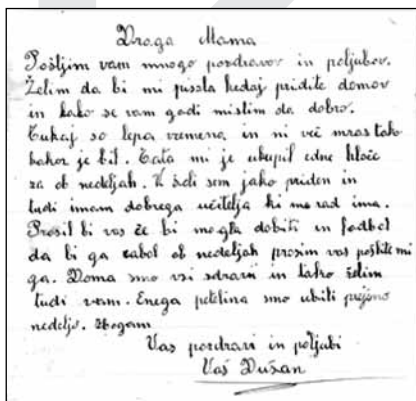
Dijak: Tudi moja pranova Antonija Kandus oz. Tončka iz Vrtovina je odšla v Aleksandrijo na začetku 20. stoletja oz. leta 1927. V Batuje, kjer živimo, se je poročila z mojim pranonotom Alojzom Mrmoljo. Odločitev, da je odšla v Aleksandrijo, je bila zagotovo težka, a druge izbire ni imela, saj so bili podnajemniki in tudi svoje zemlje niso imeli. Tam se je zaposlila kot gospodinjska pomočnica in varuška otrok. Dušan Mrmolja, moj nono, je bil takrat star dve leti in je bil še premajhen, da bi živel sam z očetom. Zato so zanj skrbeli sorodniki v Vrtovinu. Z denarjem, ki ga je pošiljala Tončka, je mož Alojz kupil zemljo za zidavo hiše v Batujah. Ves čas je kot mizar delal okna, vrata in pohištvo ter zidal hišo. Tončka je prišla domov dvakrat v petnajstih letih. Čeprav ji je sin Dušan redno pisal in jo prosil, naj pride domov, je bila pot predraga. Vrnila se je, ko je bil nono Dušan star šestnajst let. Potem so imeli še eno hčerko, ki je 17 let mlajša od brata. Kupili so še nekaj zemlje, da so si lahko pridelali hrano. Nono Dušan in njegov oče Lojze sta bila zelo vesela, da se je mama vrnila domov, saj povsod ni bilo tako.

Profesorica: Kako pa je bilo, ko sva se oddaljila od Tavčarjevega romana?

Dijak: Mislim, da sem poiskal tudi nekaj skupnih točk romana in moje prnone. Bom še povedal. Mislim pa, da je bilo tedaj v Vipavski dolini veliko uboštvo, zato se nekatere ženske niso nikoli vrnile. V tujem svetu so si našle nove partnerje, z njimi odšle po svetu, doma pa so otroci ostali sirote. Tudi v Batujah je znanih nekaj takih primerov. Tudi tistih aleksandrink, ki so se vrnile, otroci niso poznali in jih niso vedno sprejeli. Tončka je veliko pripovedovala o življenju v Aleksandriji, o lepih oblekah, zabavah, kulturnem življenju in bogastvu, a se kljub temu ni nikoli želela vrniti v tujino. Do svoje smrti je živela v Batujah, v hiši, ki jo je prislužila in v kateri živimo še danes.

Profesorica: Bi o vsem povedal še kaj, mogoče dodal?

Dijak: Ja, našel sem še eno skupno točko med Tavčarjevim romanom in mojo nono. Rekli smo, da je Polikarp Kalan preklinjal v tujih jezikih. Tudi tri tete moje stare mame Adolfe Vetrih so bile v Aleksandriji, ena izmed njih je govorila kar sedem jezikov: slovensko, italijansko, angleško, francosko, arabsko, grško in romunsko. Ime ji je bilo Dorica in se je v domovino vrnila



↘ Sliki: Pismo sina Dušana mami in potni list ge. Antonije (hrani ju družina dijaka Julijana Boneta).

šele po drugi svetovni vojni. Pozneje se je zaposlila pri ameriškem konzulu v Trstu ter potovala z njim in njegovo družino, kjer je služboval. Po upokojitvi je živela z Grkom v ZDA, s katerim se je poročila, a je starost preživela v Batujah. Tako kot njena sestra Ivanka Vetrih, ki se je v Egiptu poročila z Italijanom Mariom Fardello, ki je tam že imel tiskarno. Med vojno sta bila kot Italijana izgnana, ostanek življenja sta preživela v Rimu. Tretja sestra Jožefa oz. Pepka Vetrih pa se je v Batuje vrnila okoli leta 1930.

Profesorica: Dijaki, ob obravnavi slovenskega zgodovinskega romana smo ustvarili tudi medpredmetno povezavo z zgodovino, ko smo spregovorili o aleksandrinkah, ki so zaznamovale Primorsko oz. njen del Vipavsko dolino. Poiskali smo tudi etnološke značilnosti o njihovem življenju in delu. Ob tem ste tudi spoznali konkretne usode ljudi, ki so pri tujcih našli vir preživetja.

Dijak: Da, mislim, da je bilo življenje aleksandrink razpeto med tujino in domovino. Trpele so, ko so mislile na dom. Slišal sem tudi, da so pripovedovale drugačne pravljice svojim vnukom, kot jih poznamo mi. To je bila njihova resničnost, mladost, ki jo je zaznamovalo delo v tujini.

Resnične pravljice

Dvogovor med menoj kot profesorico slovenščine in dijakom 3. letnika smeri Računalniški tehnik me je spodbudil, da sem se posvetila raziskovanju teh resničnih pravljič, ki ne govorijo o Rdeči kapici, o volku in 7 kozličkih, o Janku in Metki ..., ampak zaznamujejo življenje Slovenk v tujini, kjer so si služile kruh. Milojka Bitežnik iz Prvačine mi je povedala, kako je kot otrok poslušala svojo nono Marijo Zorn, poročeno Gregorič, ki si je poiskala delo v tujini kot dovilja in varuška. Vnukom je povedala marsikaj zanimivega, znala pa je pripovedovati tudi resnične pravljice.

Ga. Milojka: Kot dekle se spomnim tudi ostalih aleksandrink iz Prvačine, ki so po vrnitvi v domovino hodile k maši, na pokopališče in bile so tihe ter ožigosane. Našla pa se je kakšna neokusna šala na račun aleksandrink, ki jo je pogruntal mož, ki je ženin denar zapravljal v gostilnah. Veliko mož pa je z denarjem, ki so ga pošiljale aleksandrinke, skrbno ravnalo, saj so dokupili zemljo, kravico, popravili hišo, dozidali stajo. Sama stanujem v nonini hiši in ponosna sem nanjo.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Mogoče veste, katerega leta je odšla vaša nona in kdaj se je vrnila domov?

Ga. Milojka: Datuma odhoda ne vemo, saj je po njem tudi nikoli nismo vprašali. Pa tudi datuma vrnitve ne vemo, saj se o tem takrat v moji mladosti ni govorilo. Nikoli nam vnukom ni govorila o tem, kakšna je bila njena popotnica: morda očitajoča vest, morda kesanje, morda upanje, ki se bo izpolnilo onkraj grenkega morja. Ni nam govorila o težavah v velikanskem mestu Kairu, kjer se je namestila pri bogati in ugledni italijanski družini kot dovilja. Iz velike doprsne slike na steni pa je razvidno, da je bila modno oblečena in počesana kot prava gospa. Bila je postavna in lepa.



Jaz kot sogovornica in poslušalka: Zakaj je vaša nona Marija sploh odšla v tujino?

Ga. Milojka: Leto dni po poroki s Štefanom Gregoričem oz. 2. 9. 1901 je rodila sina Angela, ki pa je umrl že mesec dni po rojstvu. Vzrok smrti je bila beseda 'debilitas', ki je bila prepogosto zapisana ob datumih umrlih otrok. Pri noni kar dvakrat. Poleg slabih letin, revščine in dolgov z oduševskimi obrestmi je bilo za ta čas značilno še veliko umiranje otrok. Ko sem nekoč kot dekle ostareli noni razčesavala dolge bele lase, jih spletala v kito in jih s 'frkitami' spenjala na zatilju, sem jo vprašala, kako hudo ji je moralo biti, ko so ji umrli kar trije otroci. Ona pa mi je odgovorila: 'Bog je dal in Bog je vzel, umirali so tudi drugim.' Po smrti sina Angela se je v dogovoru s svojim možem odločila, da gre s 'svežim mlekom' iskat zaslužek v Egipt. Sam Bog ve, kako ji je bilo pri srcu, kaj je prestajala njena duša, ko ni bilo več otroka doma, in kako težka je bila odločitev, da bo dojila tujega otroka čez lužo v neznanem svetu.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Se je kdaj odprla, je vsaj vam, otrokom, kaj povedala?

Ga. Milojka: Pri opravljanju raznih kmečkih opravil, kot so mrvljenje koruze, obiranje in luščenje fižola, sva z bratom nono vedno prosila, naj nama pove kakšno pravljico iz Egipta. Noni se je takrat odprlo srce in začela nama je pripovedovati svoje dogodke, ki so se nama zdeli tako zelo drugačni, nadvse zanimivi in skoraj pravljичni. Najprej je odšla v Trst in se vkrcala na 'vapor' oz. ladjo. Vožnja je bila dolga, noči neprespane, bolela jo je glava in bilo ji je slabo. Sledila je dolga pot do Kaira. Ko je prišla k družini, so jo lepo sprejeli. Najprej se je temeljito umila, nato so ji pokazali njeno sobo, da se je odpočila in nahranila. Nato jo je pregledal hišni zdravnik, ki je potrdil, da je zdrava in primerna dojlja. Nato so jo seznanili z dojenčkom. Prve dni je bilo vse tako težko, saj se je morala privajati na novo življenje. Gospa je bila zelo prijazna in ji je pomagala, da sta se sporazumevali in tako tudi seznanjali druga z drugo. Negotovost in strah sta počasi splahnela. Spala je z dojenčkom in ta jo je tako zaposloval, da je žalostna misel na svojega otroka ostajala v ozadju. Ko ji je mleko pošlo, je ostala pri isti hiši kot varuška drugim otrokom. Dojilje so imele posebna oblačila in enake pričeske. So bile tudi glavne v hiši. To je bil zanjo povsem drugi čas. Navadila se je na mnogo stvari in z otroki je šla največkrat v park. Tja so hodile tudi druge aleksandrinke in tako so se pogovorile o marsičem. Največkrat so premlevale novice, ki so prišle od domačih.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Se morda spomnite katerih noninih ne- navadnih pravljic?

Ga. Milojka: Da, predvsem dveh. Otroci smo rad poslušali njene zgodbe, predvsem tisto o živalskem vrtu. Nekoč je šla tja z otroki, ki jih je varovala. Spregledala je, da je bil tedaj čas hranjenja živali. Te so se začele oglašati, kar je bilo zanimivo. Ko pa so začeli rjoveti levi, so se vsi močno prestrašili, zato so zbežali. Nona je bila celo prva zunaj. Najraje pa sva s sestro poslušali zgodbo o prelepi pravljичni obleki, ki je bila v njeni omari pri nas doma resničnost. Nonina italijanska družina v Kairu je prijateljevala z italijanskim kraljem. Gospod in gospa sta se večkrat udeležila pomembnih srečanj in takrat sta bila zelo lepa. Nekega večera, ko je nona že legla k počitku, je v njeno sobo prišla gospa v prelepi rdeči žametni obleki z vlečko, na oprsju pa je imela všite bleščice. Gospa je začudeno nono vprašala: 'Kakšna sem,

Marija?' Zasukala se je na levo in desno, da jo je nona videla v celoti. Ona je dvignila roke kot v molitvi in dejala: 'Lepa, prelepa ste, gospa, v tej čudoviti obleki.' Gospa se je zadovoljno nasmehnila, ji voščila lahko noč in odšla. Sredi noči je spet prišla v nonino sobo, jo zbudila in rdečo obleko, ki jo je držala v rokah, vrgla noni preko postelje, rekoč: 'Tvoja je, Marija.' Nona je ostala brez besed, z roko gladila žamet in jokala. Ni vedela, ali je to zaradi domotožja ali lepega darila, ki ga je dobila. Zjutraj si jo je oblekla in lepo ji je pristajala.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Ste obleko nosili tudi vi? Kaj se je zgodilo z njo?

Ga. Milojka: Obleka je bila res lepa. Ko so imeli v Prvačini gledališke predstave, smo jo posojali, a so se šivi kmalu spustili. Meni so potem iz nje sešili krilo do pasu, a sem ga oblekla le enkrat.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Je imela tudi vaša nona baul?

Ga. Milojka: Seveda, saj se je iz tujine vrnila s polnim baulom, torej z veliko potovalno skrinjo. Dobila je še veliko daril, mnogo uporabnih stvari je kupila, npr. jedilni servis z rožnatim vzorcem. Sama imam lesen svečnik, njen spominek v obliki ležeče kamele, ki ga je prinesla iz Jeruzalema, saj je povedala, da je na kameli jezdila po Jezusovih poteh. Člani njene tuje družine so veliko potovali in ona je bila tudi kot varuška enakopravni član te družine. Tudi čar morja je okusila.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Vidim, da je ga. Marija Gregorič močno zaznamovala vaše življenje.

Ga. Milojka: Drži. Zelo sem ponosna nanjo, saj je bila tudi zelo pogumna, da se je podala na tako pot. Vaški jeziki tem ženskam niso prizanašali. A one so bile uboge reve, pogostokrat zaničevane. Nona je svojemu možu redno pošiljala denar. Z gospodarji katoličani je hodila v cerkev, kjer se je priporočala svetogorski Materi za srečno vrnitev. K njej je romala tudi pred odhodom v neznano deželo. Nabrala si je dišeči 'žiepk' oz. dišeči ožepek, ki je zdravilno zelišče in raste na Krasu ter na Sveti Gori nad Novo Gorico. Suhega ga je hranila med osebnimi predmeti, da jo je spominjal na dom in priljubljeno božjo pot. Leta 1907 je doma rodila dvojčka, sina in hčer. Sin je umrl kmalu po rojstvu, hčerka pa je odrasla in se poročila. Iz te hiše je odšlo služiti v tujino pet otrok, štiri dekleta in en fant. Starši so si izposodili denar za plačilo poti svojim otrokom.

Otroci aleksandrink, rojeni v tujini

Ga. Milojka je še povedala, da so o noninem življenju izvedeli kot otroci iz njenega pripovedovanja, sami pa je niso spraševali. Opozorila pa je na to, da o tistih časih veliko vedo tudi otroci aleksandrink, ki so se Slovenkam rodili v tujini in tam tudi živeli. Ena izmed njih je ga. Nadja Sulič, poročena Rijavec, ki živi v Šempasu pri Novi Gorici. V Aleksandriji je živela 12 let, tisti čas pa ji je še vedno živo pred očmi. Njen rojstni kraj je Moharram-bay in je hči Jožefe oz. Pepe Peršič in Alojza Suliča. Oba sta živela v Prvačini. Mama se je za pot v tujino odločila, ker sta njeno slast okusili že dve prijateljici, pri hiši pa je bilo veliko lačnih ust. Hotela si je tudi zaslužiti balo. Oče pa je šel v Aleksandrijo zato, ker so tam služile njegova mama, ki je pokopana v



Egiptu, in tri sestre, doma pa sta ostala oče in starejši brat. Tudi mlajša hči te družine je z možem pokopana v tujem svetu.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Ga. Nadja, zdi se mi zelo zanimivo, da ste se rodili aleksandrinki in da ste kar 12 let tudi živeli s starši v tujini.

Ga. Nadja (z nasmehom): Lepo, meni se je vse zdelo samoumevno. Spomnim pa se, da nekoč na to nisem bila ponosna, saj sem se ob vrnitvi v domovino staršev počutila kot tujka, čeprav mi ni nihče ničesar oponesel. S starši sem obiskovala tudi hiše, v katerih so bili Slovenci iz Prvačine, a tega tedaj nisem vedela. Bilo jih je zelo veliko.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Mi lahko zaupate pot življenja vaših staršev pred vašim rojstvom?

Ga. Nadja: Moja mama je bila najprej zaposlena kot varuška pri Sircih, ki so bili Judje. Nato je postala sobarica. Kot varuška je pazila na fantka, s katerim zdaj nimamo stikov. Ni pa nosila posebne uniforme. Ko sem se rodila, je delo pustila, delal je samo oče, ki je začel kot šofer, pozneje se je zaposlil v mlinu, kjer so bili lastniki Francozi, ki so bili po veri judje. Tudi živeli smo, kjer je bil zaposlen oče: to je bila stavba, kjer je bilo naše stanovanje v okviru tovarne. Tam imajo tudi mehanike, želijo pa odpreti tudi tovarno čokolade. A leta 1956 načrte prekriža vojna v Aleksandriji, saj voditelj Naser ni bil naklonjen tujcem. Množično odhajajo Angleži in Francozi, dela pa tako ni bilo več. Mnogi se odselijo v Kanado, Švico, Avstralijo, Ameriko in po Evropi. Tovarno, kjer je bil zaposlen moj oče, nacionalizirajo, gospodarji pa postanejo Arabci. Imenuje se S. E. M. E. S.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Kako pa ste se vi kot dekletce spopadli z življenjem?

Ga. Nadja: Staršem sem se rodila v njunih zrelih letih leta 1946, ko je bila mama stara 40 let, oče pa jih je imel 45. Moj rojstni list je napisan v francoščini, večji pa je bil krstni list, ki je bil v latinščini in so ga obdržali na matičnem uradu v Aleksandriji. Starši so dobili izpisek iz rojstne matične knjige v italijanščini. Sama imam dve imeni: Nadja in Marija. Vsi me kličejo Nadja. To je arabsko ime, Marija pa krščansko. Brez tega me ne bi mogli krstiti. Ko sem nekoliko odrasla, sem obiskovala nemško šolo, saj naj bi veljalo, da imajo otroci, ki so v ti šoli, več možnosti pri izobraževanju. To je bila šola Karla Boromejskega, ki je izhajala še iz časov Avstro-Ogrske. Tu sem tudi opravila obhajilo, v cerkvi sv. Katerine pa birmo naslednji teden. V cerkvi naj bi obred potekal v italijanščini, vendar so si ljudje lahko izbrali drug jezik. Izbrala sem nemščino. V šolah z italijanskim jezikom sta oba obreda potekala na isti dan. V šolo sem se vozila z avtobusom, saj so trije vozili otroke po regijah. V šoli smo imeli tudi posebne uniforme: poleti smo nosili bele obleke, modro kravato in kapo, pozimi pa temno modro krilo, belo bluzo, temno modro majico. Mnogi otroci obiskujejo italijanske šole, fantje pa francoske in angleške. Slovenskih šol tam ne poznajo. V malo šolo so sprejeli dečke, v osnovno šolo pa ne, ker je bila dekliška. Trajala je deset let. Učili smo se tudi nemščine, arabščine in francoščine. V šoli smo imeli učiteljico arabščine. Najprej smo se učili abecede, nato smo počasi povezovali črke v besede. To mi je bilo zelo všeč in me ni motilo, da pišem iz desne strani proti levi. V višjih razredih je učenje tega jezika postajalo težje, zadnje leto pa celo breme, ker sploh nisem več vedela, kaj se učim. Mogoče je k temu pripomoglo dejstvo,

da se otroci tistih družin, ki so morale zapustiti Aleksandrijo, niso želeli več učiti arabščine. Tudi sama nisem več hotela obiskovati tega predmeta. Lažje pa mi je bilo osvojiti pogovorni jezik kot uradni.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Znete torej nemški, angleški, francoski in arabski jezik. Kaj pa italijansko? Kako pa ste govorili doma v družini?

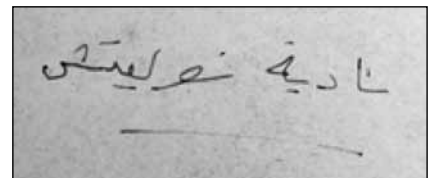
Ga. Nadja: Doma smo govorili prvaško. Moja mama pa je mojim otrokom pela v tujem jeziku. Kot otroku pa mi je v slovenščini pripovedovala pravljice o Rdeči kapici, Sneguljčici, Pepelki, volku in sedmih kozličkih. Italijansko pa sem se naučila, ko smo z domačimi obiskovali slovenske aleksandrinke, ki so bile poročene z Italijani. Veliko je bilo tudi filmov v italijanščini. Otroci smo se igrali in govorili slovensko. Imela sem tudi dve sošolki slovenskih staršev. Moja sošolka je bila tudi Magda Mahmoud Ibrahim, hči aleksandrinke in muslimana, ki je obiskala tudi svoje sorodnike v Prvačini. V šoli pa smo govorili nemško, sicer pa francosko in italijansko, če se nismo poznali med seboj. Pozabila sem omeniti, da smo ob petkih imeli pouk le do 10. ure dopoldne. Sledila je arabska nedelja za muslimane, sobota pa je bila židovska. Od 10. do 13. ure smo šolarji imeli prostovoljne dejavnosti: risanje, vezenje, telovadbo. Učile so nas šolske sestre, angleški in francoski ter arabski jezik pa učijo učiteljice.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Omenili ste, da ste se Slovenci v Aleksandriji družili. Se vam je kateri dogodek močno vtisnil v spomin?

Ga. Nadja: Omenila bi t. i. jugoslovanski dom, kjer smo se družili ob 29. novembru, pustu, novem letu. Tam so se zbirali slovenski moški in ob nedeljah igrali grško igro *tavola*, ki je podobna šahu, balinali. S seboj so pripeljali otroke, ki so se igrali skrivanje, skakali. Z njimi so včasih prišle tudi mame. Kljub temu da smo živeli v industrijskem centru, smo imeli cerkev in družabnega župnika, pri katerem so moški ob večerih tudi med tednom igrali karte in balinali. Veliko Slovencev je obdržalo italijansko državljanstvo, moji starši pa so prevzeli jugoslovansko. Ženske, ki so delale v Aleksandriji, so si tam vsaki dve leti podaljševale potne liste, na katerem so morale imeti napisanega tudi svojega otroka.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Je bila vrnitev v domovino vaših staršev za vas stresna? Kako ste se vživeli v razmere v slovenski vasi?

Ga. Nadja: Očetu so v Aleksandriji dali odpravnino. Leta 1958 smo tako prišli v Prvačino. Hudo mi je bilo zapustiti dom, čeprav sem že leta 1952 prišla z mamo na obisk k njenemu bratu. Tu sem bila dva meseca in sem se spoprijateljila z dekletji. V slovenski šoli sem vse razumela, a besednega zaklada nisem imela. A mamina starejša sestra je bila učiteljica, zato sem brala pri njej. Učila sem se na pamet. Ker je bila v Prvačini šola le do 4. razreda, sem 7. razred, kamor sem se vpisala, obiskovala v Šempetru pri Gorici. Vozila sem se z vlakom in obiskovala tudi ure klavirja. Na pomlad pa sem hudo zbolela za t. i. špansko gripo in morala v bolnišnico. Pri pouku me ni bilo tri mesece; morala sem tudi ponavljati razred. A to mi je koristilo, ker sem brala v bolnišnici in tako izpopolnila svojo slovenščino. Še danes se spomnim, ko so nas prijatelji v Aleksandriji opozarjali, da gremo v revno komunistično državo. Ob prihodu sem videla blatne vasi, zato sem morala nositi škornje. Tudi vode po hišah ni bilo, v tujini pa smo imeli kopalnico, asfaltirane ceste, eksotično sadje. V Prvačini sem spoznala jabolka, mama pa mi je povedala



↘ Slike: Rojstni list, šolarke ge. Nadje in njen podpis v arabščini.

o kakijih oz. zlatih jabolkih. To je bilo zame popolnoma novo. Sicer je v Aleksandriji mama kuhala domače jedi. Za božič in veliko noč je zamesila testo za potico, spekli pa so jo v pekarni. Imeli smo tudi radič in peteršilj, mama pa je kisala zelje in ga dala v ječmenko. To sama počnem še danes. Za božič sem v Aleksandriji dobila veliko daril, tu pa ne. Prijatelji so nam dali smreko in jaslice. Tudi jeseni je bilo tu tako lepo kot v Aleksandriji, le plašča nismo nosili. Razočarana pa sem bila, ko sem videla vodo, ko se je sneg stalil.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Ste se kdaj vrnili v domovino svojega otroštva?

Ga. Nadja: Samo enkrat, vendar sem opazovala kraj, kjer sem živela, le od daleč. Stvari so se spremenile. Nekoč je bilo to evropsko mesto oz. mali Pariz, kot so mu rekli. Zdaj so tam Arabci. Spomnila pa sem se, da smo poleti hodili na morje. Tri leta pred vrnitvijo v Prvačino smo bili v Sidi Bishrju, ki je blizu kraljevega gradu.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Ste mogoče shranili kateri dokument iz tistih dni?

Ga. Nadja: Seveda. Imam šolsko vadnico v arabščini s svojim podpisom. Lista se jo od zadaj k začetku. Imam nemško berilo in francosko vadnico. Imam tudi knjižico Francoščina brez učitelja dr. Stanka Lebna, ki jo je imela moja mama. Mogoče so ji jo dale šolske sestre. Vse to zdaj občudujejo moji vnuki, ki jim moram tudi kaj povedati v tujem jeziku. Za mlade je včasih to tudi zanimivo.

Utrinki preteklosti tudi na skrajnem zahodu Slovenije

Preteklost pa je svojevrstna odslikava starih časov ne samo v Vipavski dolini, ampak tudi v Zgornjem Posočju, na njenem skrajnem zahodu, tam v Breginjskem kotu, kjer so tudi moje korenine, in tam, kjer so doma Kotarji. Breginjski je vas, ki jo je močno prizadel potres leta 1976 in porušil skoraj vse hiše v beneškoslovenskem slogu. Danes je vaščanov zelo malo, mladi odhajajo v dolino za zaslužkom, hiše pa samevajo. A narečje je še vedno živo. Seveda se spreminja, ker vanj vdirajo besede zbornega jezika, mladi pa vnašajo sleng. Starejši pa govorijo breginjsko, narečje, ki pozna italijanske, nemške, furlanske izraze in popačenke, uporabljajo pa tudi č npr. ob imenih hiš Blažiči.

Kot profesorica slovenščine na Elektrotehniški in računalniški šoli Šolskega centra Nova Gorica ob obravnavani snovi jezikovnega pouka Socialne zvrsti

izpostavim tudi narečja. Dijaki morajo za domačo nalogo napisati sestavek v narečju ter o tem pripovedovati. Sama pa podkrepim snov s pesmicama, ki izpostavita skrajni zahod Slovenije, torej breginjski govor:

Profesorica:

Sn šou u uas, na djn de ne,
 ma u tisto hišo majbić ne.
 U tisti hiš', k' so tri čače,
 tu majdn štaru nji uode,
 tu majdn piču nji madle.

Dijaki: Prosimo za prevod.

Profesorica:

Sem šel vasovat, ne rečem da ne,
 ampak v tisto hišo nikoli več.
 V tisti hiši, kjer so tri dekleta,
 v nobenem škafu ni vode,
 v nobenem kotu ni metle.*

*V letu 1987/88 po pripovedi pokojne babice Katarine Modrijančič (1916–2009) prevedla Bojana Modrijančič Reščič.

Dijaki: Prosim, povejte še kaj.

Profesorica: Mičca Krenjska je moko patjala,
 je pršu novoč,
 jo je wurgu tjə u pəč.
 Zbornu pa besede pomenijo:
 Micka Kranjska je prosila moke,
 je prišel ženin,
 jo je vrgel v kot.*

*V letu 1987/88 po pripovedi pokojne babice Katarine Modrijančič (1916–2009) prevedla Bojana Modrijančič Reščič.

Profesorica: Dijaki, Tolminci, kako pri vas rečete dekletu?

Dijaki: Čeča.

Profesorica: Breginjsko je čačá. Vidite torej, kako se narečja med seboj razlikujejo, kraji pa so v neposredni bližini.

Dijakom sem tudi povedala zanimivo zgodbo ljudskega izročila, ki govori o panjutih oz. tatovih, ki so se v času beneške nadoblasti potikali po Breginjskem kotu in bližnji Furlaniji. Izvor imena zanje naj bi bil v italijanski besedi pane, kar zbornu pomeni kruh. Vaščani so jim dali tak vzdevek, saj so se tatovi bali približati naseljem in so domačine prosili kruha izven vasi. Med reveži so bili priljubljeni, ker so ropali bogate, predvsem grofe. Vendar so jih



ulovili in obesili. Zadnji jim je izdal skrivnost, da so zlate in srebrne kovance skrili v tri čaldirje oz. vrče, ki držijo od 10 do 12 litrov. Kje naj bi zaklad bil, še danes nihče ne ve.

Obravnavana snov pri pouku pa me vedno spodbudi, da si v spomin priključem breginjske besede, ki so edinstvene. Mnogi pravijo, da govorice teh ljudi ne razumejo, da pa včasih smisel nekaterih besed ugamejo. O tem sva razpredali s sorodnico Ivanka Rakar, ki v Breginju živi 72 let.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: V otroštvu sem poznala breginjske besede, a ko je k nam prišla stara teta in vprašala po brwadi, nisem vedela, kaj to sploh je. Stara mama mi je pozneje razložila, da je to repa.

Ivanka: Veš, da pomeni beseda ucahojat, ki sem jo nekoč uporabila na delovnem mestu in me po njej poznajo še danes, uničiti? Najbrž je furlanska.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Zanimivo je, da svečam pravite kar kandeke kot v italijanščini, da je štedilnik špurget, kar diši po nemščini, da je moja stara mama uporabila besedo zbadrožana oz. zmedena in gumawa, če je bila zelo utrujena. Dijake iz Breginja sem nekoč povprašala po zadnjih dveh, a o predzadnji še niso slišali.

Ivanka: Ja, mladi ne govorijo več tako kot mi, stari. Tudi tipične breginjske jedi pripravljamo le še tisti, ki smo iz starih časov. Veš še, kaj je poštokja in kaj mešta?

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Seveda, vendar poštokje nisem marala. To je jed iz kuhanega krompirja in fižola, ki so ju potlačili in zabelili ter nekoč zalili z vodo, danes pa uporabljajo mleko, nekoč pa so tudi ocvirke, če so jih imeli, da je bilo užitno. Pri mešti pa so koruzno moko zalili z mlekom.

Ivanka: Jedli so jo zjutraj, saj je bila gostejša. Zvečer so jedli redkejši močnik, ki je bil enako pripravljen.

Jaz kot sogovornica in poslušalka: Poznam tudi bajone, ki so jih ponudili ob porokah. Koruzno moko, sol, vodo, zabelo, fige ali grozdje so zmešali in naredili kepe. Najboljša je bila zame posirjanca, ki mi jo je pripravila stara mama. Še vem, da je bila polenta iz koruzne moke v koščkih nadrobljena po krožniku, posuta z naribanim sirom in zabeljena z ocvirki in mlekom. Mislim, da jo vsak, ki je ni jedel kot otrok, čudno gleda. Mogoče pa jo kdo priznava tudi za narodno posebnost.

Ivanka: Ja, zanimivo, nekoč je bila strašna možerja (revščina), zato smo jedli take jedi, ki danes res veljajo za narodne posebnosti.

Ivanka Rakar je povedala še, da nekatere jedi danes še vedno pripravlja, ohranja pa tudi stare običaje in navade ob cerkvenih praznikih in dogodkih, ki so zaznamovali vsakega vaščana. Mladi pa, pravi, tega ne počnejo več. Dobro da še vedo, da obstaja potica tudi za veliko noč.

Preteklost in sedanost

Preteklost je tisti del vsakega posameznika, pokrajine, naroda, ki ima svojevrsten pečat. Mnogi se jo spominjajo, o njej govorijo, vendar je v sedanosti ne zapišejo. Tako se dogodki pozabljajo, običaji in navade pa opuščajo. Starejši se še borijo proti temu, saj vse to, kar so sprejeli že kot otroci, tudi nezavedno

nejujejo. Za mlajše se to zdi nepotrebno oz. so to kvante, kot mi je rekel sorodnik. Moji dijaki pa o vsem tem poslušajo in šele tedaj, ko jih spodbudim k zapisu, ugotovijo, da »to sploh ni slabo, sicer bi se vse izgubilo«. Avtohtoni del vsake pokrajine je še posebej zanimiv za vse tiste, ki o tem ne vedo več veliko ali pa so nekoč slišali, vendar so na to že pozabili.

POVZETEK

V prispevku sem predstavila le del tistega, kar se je nekoč zgodilo, pustilo pa je neizbrisan pečat. Hkrati sem opozorila na to, da je treba spodbuditi mlade pri ohranjanju kulturne dediščine, slediti pa ji moramo tudi sami, posebno še če poučujemo mladostnike v šolah. Sodobnim dijakom je tuje vse, kar se je nekoč zgodilo, saj mislijo, da niso kos raziskovanju preteklosti. A ko jo odkrijejo, so veseli, da drobce preteklosti tudi zapišejo. In hvaležni učitelju, da jih je na to opozoril. Učitelj pedagog jim sledi, spodbuja, s svojimi prispevki pa nadgrajuje njihovo delo.

Viri in literatura

- Katalog znanja, 2007: Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje.
- Pavlič, Darja, idr., 2008: Berilo 2: Učbenik za slovenščino – književnost v 2. letniku.
- Križaj Ortar, Martina, idr., 2012: Na pragu besedila 1. Delovni zvezek za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. Ljubljana: Rokus Klett.
- Modrijančič, Bojana, 1987/88: Breginj: Seminarska naloga.

Informatorji

- O ge. Antoniji Kandus je pripovedoval pravnik Julijan Bone, dijak 3. letnika Elektrotehniške in računalniške šole, smer Računalniški tehnik, v šol. letu 2012/13.
- Ga. Milojka Bitežnik, rojena 1946, intervjuvana junija 2013.
- Ga. Nadja Rijavec, rojena 1946, intervjuvana julija 2013.
- Ga. Ivanka Rakar, rojena 1941, intervjuvana julija 2013.